

'AMICE, GA JE GANG, MAAR MAAK HET NIET TE MOEILIJK' DE WETENSCHAPSRUBRIEK VAN PIERRE VINKEN IN *VRIJ NEDERLAND*: 1959-1963

FRANS MEULENBERG*

Op 14 mei 1959 introduceerde het weekblad *Vrij Nederland* zijn wetenschapsrubriek als volgt:

De volgende drie bijdragen vormen de eerste aflevering van een nieuwe rubriek, die in principe om de 2 weken in VN zal verschijnen. In deze rubriek zal een aantal jonge wetenschapsmensen op een beknopte en toch zo bevattelijk mogelijke manier schrijven over recente ontwikkelingen in hun tak van wetenschap. Naar volledigheid kan hier natuurlijk niet worden gestreefd, maar wel zal een zo groot mogelijk terrein worden bestreken.

De woorden over auteurschap blijken achteraf onjuist, want het waren geen 'jonge wetenschapsmensen' die de rubriek vulden, maar slechts één – inderdaad jong – wetenschapper: Pierre Vinken.

Herfst 1999, veertig jaar later. Mijn eerste ontmoeting met Pierre Vinken betreft een interview over zijn studie *The shape of the heart*. In een bijzin van een bijzin zegt Vinken die ochtend achteloos dat hij 'vroeger' een wetenschapsrubriek voor *Vrij Nederland* verzorgde. Ruim twee jaar lang bleef die zinsnede zweven in mijn hoofd, om vervolgens te stollen tot enkele concrete vragen. Hoe kwam hij bij *Vrij Nederland* terecht? Hoe vaak verscheen de rubriek, welke onderwerpen behandelde hij en op welke wijze? Lag er een bepaalde visie op wetenschapsjournalistiek aan ten grondslag? Wat is de plaats van die rubriek – en daarmee van de auteur – in de geschiedschrijving van de wetenschapsjournalistiek? De aandrijfas van die belangstelling was, laat ik eerlijk wezen, de simpele vraag: 'Hoe komt het toch dat ik nooit iets over die rubriek heb gehoord of gelezen?'

In deze beschouwing zoek ik naar het antwoord op deze vragen. De eerste paragraaf bevat een schets van hoe Vinken in contact kwam met *Vrij Nederland*. Vervolgens wil ik de berichten uit de rubriek nader beschouwen, waarbij korte voorbeelden en een lange samenvatting van een debat inzichtelijk willen werken. Deze paragraaf eindigt met een schets van de – impliciete – eisen die de auteur stelde aan wetenschapsjournalistiek. Een poging tot een historische plaatsbepaling van rubriek en auteur vormt de afsluiting.

* Frans Meulenberg is wetenschapsjournalist. Correspondentie-adres: Oude Haven 10-12, 4301 CK Zierikzee; frans.meulenberg@woordenwinkel.nl.

Ik ben Pierre Vinken dankbaar voor het openstellen van zijn privé-archief. Diverse mensen gaven commentaar op eerdere versies van dit artikel: Jannes van Everdingen, Henk Maassen, Frans Meijman en Pierre Vinken. Voor het antwoord op detailvragen ben ik de volgende mensen erkentelijk: Lou Daalderup, Piet Hagen, Piet Heil, Suzanne Nobel, Caspar Schuurin en Jaap Willems. Paul Frentrop werkt aan een biografie van Pierre Vinken. Ik ben hem zeer erkentelijk dat hij mij voorinzage verschafte in concepthoofdstukken hieruit. Een enkele passage in de paragraaf 'Het debat over hasj en marihuana' is, met zijn instemming, letterlijk overgenomen.

Vrij Nederland perskaart van Pierre Vinken, wetenschapper in dienst van de 'kunstredactie'

Ter introductie

Als opmaat een korte opfriscursus: wie is Pierre Vinken? Vinken (1927) studeerde geneeskunde in Utrecht. Tijdens die opleiding bleek al zijn culturele interesse, vooral voor kunstgeschiedenis, op welke terreinen hij een intensieve samenwerking had met de Amerikaanse hoogleraar iconologie, William Hekscher. Enkele jaren later werd hij medeoprichter en redacteur van het literaire tijdschrift *Tirade*. Na zijn artsexamen (1955) volgde hij de opleiding tot neurochirurg in Amsterdam maar hij was ondertussen ook gaan werken bij *Excerpta Medica*, een stichting waarvan hij in 1958 hoofdredacteur werd en in 1963 ook algemeen directeur. In de jaren zestig combineerde hij die functies met het beroep van neurochirurg in Amsterdam. Al die jaren publiceert hij veel: op medisch wetenschappelijk gebied, maar ook over kunsthistorische en letterkundige onderwerpen. In 1971 werd hij directeur van uitgeverij Elsevier die bij zijn afscheid in 1995, via allerlei fusies inmiddels Reed Elsevier geheten, qua beurswaarde de grootste uitgeverij ter wereld was geworden. Tijdens deze kwart eeuw ondernemerschap aanvaardde hij in 1976 het buitengewoon hoogleraarschap 'Onderzoek en gebruik van medische informatieverzamelingen' aan de Rijksuniversiteit Leiden. In 1981 ontving hij een eredoctoraat van de Universiteit van Parijs voor het 78-delige *Handbook of clinical neurology* (1968-2002). Sinds zijn terugtreden werkt hij aan studies en publicaties op uiteenlopende vakgebieden, zoals *The shape of the heart* (1999).

Voorspel

Vrij Nederland had eind jaren vijftig van de vorige eeuw een oplage van 20.000 abonnees met een 'uitzet' van losse nummers van zo'n 2.000 exemplaren. Mathieu Smedts was sinds 1 april 1955 hoofdredacteur en sinds 1958 werkte een jonge student, de latere hoofdredacteur Rinus Ferdinandusse, bij de knipseldienst. Anoniem publiceren was geen bijzonderheid; in die jaren ontbrak ook een lijst van redacteurs en medewerkers in het colofon, dus te herleiden viel een auteursnaam ook niet. Allerlei verhalen – en zeker de 'onthullingen' zoals over de affaires Greet Hofmans, Jungschlaeger en burgemeester Schokking – ver-

schenen anoniem. Pas later zouden de namen van de onthuller-auteurs bekend worden, onder wie vermaarde journalisten als Henk Hofland, Jan Rogier en Tom Pauka.¹ Op de vraag waarom ook de wetenschapsrubriek een anoniem auteur kreeg, antwoordt Vinken desgevraagd:

Ik denk dat het niet in mij op kwam mijn naam te zetten onder zo'n technische rubriek, temeer omdat ik toch al niet met mijn naam in de krant wilde ... Een reden kan ook zijn dat ik als assistent-arts in de universiteitskliniek, waar ik dagelijks omging met tientallen collega's en patiënten, het simpel wilde houden en niet de drager wilde zijn van twee identiteiten. Je werd bovendien geacht je op een bijna kloosterlijke manier dag en nacht in te zetten in de kliniek, en zo'n rubriek erbij zou toen zeker een te frivole indruk hebben gemaakt op bazen en collega's.²

Oorspronkelijk wilde Vinken – naar eigen zeggen – inderdaad een paar wetenschappers zoeken om de rubriek samen mee te vullen, maar toen hij die niet kon vinden, besloot hij de rubriek alleen te schrijven. Vinken kon namelijk gebruik maken van zijn bijbaan. Naast zijn opleiding tot specialist, werkte Vinken in de jaren vijftig bij *Excerpta Medica*, een wereldorganisatie die zich bezighield met het verzamelen en publiceren van wetenschappelijke uittreksels van medische artikelen. Deze Nederlandse stichting was geabonneerd op ongeveer 1800 medische tijdschriften die in circa 50 verschillende talen verschenen. Samen leverden ze een vrijwel compleet beeld op van stand en ontwikkeling van de medische wetenschappen. De artikelen uit deze bladen werden toegezonden aan achtduizend specialistische medewerkers in alle delen van de wereld, die de uittreksels vervaardigden. *Vrij Nederland* wijdde in 1958 een lang artikel aan *Excerpta Medica*.³ Vinken zelf over zijn kennismaking met VN:

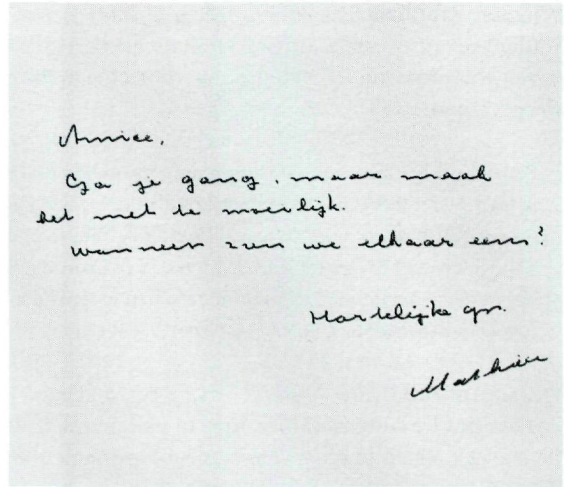
Ik ontmoette Tom Pauka, freelance journalist, in 1958 toen hij een artikel over *Excerpta Medica* wilde schrijven voor *Vrij Nederland*. Ik heb hem toen, als redacteur, rondgeleid door de uitgewoonde kantoren op een bovenverdieping in de Kalverstraat en hem uitgelegd hoe dat unieke internationale medische informatie-instituut werkte. Zijn paginagroot artikel verscheen op 11 oktober 1958 onder de titel *Dr Vizioli gaat door de molen van Excerpta Medica*. Daarin beschreef hij de geschiedenis van het psychiatrisch uittreksel nummer 4647 dat was gepubliceerd in het referatenblad voor de psychiatrie van september 1958 ... Een tijdje later, ik weet niet meer hoe, kwamen wij te spreken over een nieuw plan: het oprichten van een internationaal agentschap voor medische publicaties voor de pers. Wij zouden dan geschikte artikelen uit de stroom van de wereldliteratuur selecteren en de inhoud daarvan populariseren. Kranten zouden zich op deze dienst kunnen abonneren zoals op het ANP of Reuters. Bij *Excerpta Medica* werkten tientallen Engelse vertalers, dus zouden we die stukken internationaal in het Engels kunnen verspreiden door middel van de telex. Dat is allemaal niets geworden, al hebben wij een paar pogingen gedaan ... Ik vermoed dat hier het begin ligt van mijn rubriek in VN: ik maakte een aantal van die stukjes maar raakte ze via het 'persbureau' niet kwijt en heb ze toen, via mijn vriend Jan Eijkelboom die daar werkte, aan *Vrij Nederland* aangeboden.⁴

1 R. Ferdinandusse, 'Vrij Nederland onder Mathieu Smedts', *De Journalist* 20-9-1996, 154-156

2 Brief P.J. Vinken aan auteur, 8 juli 2002.

3 T. Pauka, 'Het medische uittreksel: een Nederlandse stichting', *Vrij Nederland* 11 oktober 1958.

4 Brief P.J. Vinken aan auteur, 8 oktober 2001.

Memo van Mathieu Smedts aan Pierre Vinken (ongedateerd, stammend uit 1959)

Zijn 'debuut' bij *Vrij Nederland* bestond echter uit een reeks kunsthistorische artikelen, meestal over belangrijke boeken (twee voorbeelden: 'Amerikaanse geleerde ontrafelt raadsel van Bosch' *Verloren Zoon*, 2 augustus 1958, en 'Nieuwe kijk op *Anatomie van Dr. Tulp* door Rembrandt', 10 januari 1959). Het waren lange stukken die steeds een volle pagina krantenformaat besloegen. Tot 1962 zou hij onregelmatig verschijnende lange stukken over kunsthistorische onderwerpen voor het blad blijven schrijven. In 1959 kwam het idee voor de wetenschapsrubriek op. Geen puur medische rubriek trouwens, want omdat hij op de redactie van *Excerpta Medica* ook alle algemene wetenschappelijk tijdschriften zag (zoals *Science* en *Nature*) en die toch moest doorkijken voor relevant fundamenteel nieuws voor het eigen referatenblad, kon hij ook regelmatig niet-medisch nieuws melden. Hoofdredacteur Smedts reageerde op het idee met een – bij hem passend – korte reactie: 'Amice, ga je gang maar maak het niet te moeilijk. Wanneer zien wij elkaar weer? Hartelijke gr. Mathieu.'⁵ Maar volgens zijn perskaart bleef Vinken lid van de 'kunstredactie'. Hierover zegt hij:

Voor die vermelding waren twee oorzaken: ik had vóór die tijd alleen maar artikelen over *wetenschappelijke* aspecten van de kunstgeschiedenis in VN geschreven, dus geen recensies van tentoonstellingen zoals toen gebruikelijk was, en hoewel dat ook wetenschapsjournalistiek genoemd zou kunnen worden, kenden ze in die tijd alleen maar het begrip 'kunstredactie'. Van een 'wetenschapsredactie' had toen nog nooit iemand gehoord.⁶

De rubriek

Het uitgangsmateriaal voor deze beschouwing vormden twee stapels kopieën: de eerste verstrekt door *Vrij Nederland*, de tweede afkomstig uit het archief van Vinken. De tweede set bevatte vijf berichten meer dan de eerste: drie berichten uit de wetenschapsrubriek en twee lange artikelen die verschenen op de reguliere redactionele pagina's. Het is deze laat-

⁵ Memo van Mathieu Smedts aan Pierre Vinken (ongedateerd).

⁶ Brief P.J. Vinken aan auteur, 7 oktober 2002.

ste groep, inclusief de twee lange artikelen dus, die het corpus artikelen vormt dat wij onderzochten.

De serie voer korte tijd onder de rubrieksnaam 'Uit de wetenschap' en langdurig onder de titel 'Korte berichten uit de wetenschap'. Na beëindiging van de reeks in 1963 (op 22 juni) wegens tijdgebrek van Vinken, verschenen nog een paar verspreide berichten onder het kopje 'Medisch nieuws' (deze zijn dus niet verdisconteerd in dit artikel). Tenminste twee afleveringen bracht de redactie – met behoud van de titel van de wetenschapsrubriek – onder in de rubriek 'Voornamelijk de vrouw' (artikelen over 'Moderne wasmiddelen en luiereczeem' en 'Kunnen cosmetische middelen nadelige gevolgen hebben?').

In het begin van dit artikel citeerden wij al de begeleidende redactionele introductie van de rubriek. Opvallend genoeg keerde die tekst veertien dagen later, bij de tweede aflevering dus, vrijwel woordelijk terug. Alleen de slotzin ('Naar volledigheid kan hier natuurlijk niet worden gestreefd, maar wel zal een zo groot mogelijk terrein worden bestreken') onderging een opvallende verandering: 'Naar volledigheid kan hier moeilijk worden gestreefd, maar wel zullen de meest boeiende (wat nog niet altijd wil zeggen wil: de meest nuttige) uitkomsten van nieuwe onderzoekingen worden gesignaleerd.' Of deze toevoegingen, waarvan de belangrijkste zijn het criterium 'nut' en recent onderzoek als wetenschappelijk fundament, afkomstig waren van de redactie of de auteur Vinken valt niet meer te achterhalen. Wij zullen de artikelenreeks nu wat nader bekijken.⁷

In totaal verscheen de rubriek ongeveer 59 keer, met in totaal 175 berichten.⁸ Gemiddeld bevat elke rubrieksaflevering bijna drie berichten: dat was bij de debuutaflevering zo en dat bleef zo tot aan de finale.

Behandelde vakgebieden

Geneeskunde	76
Taal- en Letterkunde	14
Voeding	13
Sociologie	5
Psychologie	4
Astronomie	4
Geschiedenis	4
Rest	55

In weerwil van wat de redactie zijn lezers beloofde bij de introductie van de rubriek en feitelijk ook wat Vinken oorspronkelijk voor ogen stond, was de spreiding qua vakgebied niet groot. Ongetwijfeld heeft dit te maken met het feit dat niet een kleine redactie de rubriek vulde, doch een man alleen. De meeste belangstelling gaat uit naar geneeskunde, een klemtoon die nog nadrukkelijker is dan bovenstaand schema suggereert. Want in de beschrijving van onderwerpen uit andere domeinen klinkt vrijwel altijd een medisch

⁷ Alle afleveringen zijn afzonderlijk door de auteur en een collega-journalist (Cecile Eijk) beoordeeld en gerubriceerd. Na onderling overleg over de verschillen in interpretatie (dit betrof 32 toekenningen in 25 berichten) is overeenstemming bereikt over de toe te kennen kenmerken.

⁸ Het daadwerkelijke aantal zal zeer dicht bij dit cijfer liggen, maar in de reeks beschikbare kopieën is soms de rubriekstitel weggeknipt, zijn in een ander geval de berichten 'verknijpt' en in een enkel geval ontbreekt bovendien de publicatiedatum. Het daadwerkelijk aantal is uitsluitend te bepalen door de originelen te raadplegen.

echo mee. Zo schrijft hij in de categorie letterkunde over de ziekten van Selma Lagerlöf, August Strindberg en de zelfmoord van Percy Bysshe Shelley.

Omdat de restcategorie erg groot is, is het wellicht instructief wat restonderwerpen te noemen die Vinken behandelde: fotografie, het nut van illustraties, mode (het verdwijnen van de hoed uit het straatbeeld), vingerafdrukken, radio-actief afval, insecticiden, muziek in het leven van Constantijn Huygens en de stoelen van Van Gogh. Laten wij nu een blik werpen op de grootste categorie: geneeskunde. Bij onderstaand schema moet men goed voor ogen houden dat de grens tussen de subcategorieën natuurlijk niet mes-scherp is.

Onderverdeling categorie geneeskunde

Klacht	14
Ziekte	17
Diagnostiek	19
Therapie	9
Overigen	17

De moderne wetenschapsjournalistiek – gedrukte en visuele media – beziend, heb ik de indruk dat vooral (spectaculaire) therapie relatief veel nadruk krijgt en dat alledaagse ‘klachten’ nauwelijks op belangstelling mogen rekenen. Het panorama dat Vinken biedt, is op het eerste gezicht evenwichtiger. Toch draagt juist dat evenwicht een persoonlijk stempel, op twee manieren. In de eerste plaats schrijft hij opvallend vaak over de technische aspecten van diagnostiek. Vinken staat graag stil bij zaken als röntgendiagnostiek, het gebruik van isotopen, ultrasound camera, elektronische stethoscoop en EEG op afstand. Het tweede aspect van de hand van de auteur (en selecteur) Vinken herkenbaar is, is in de categorie ‘overigen’ die, ook nu weer, groot is. Hieronder vallen al dan niet merkwaardige en/of grappige verhalen over zaken als het aantal kilometers dat een verpleegkundige per dag aflegt, ingebeeelde zwangerschappen, een onderzoek van een man die beweert na het lezen van enkele regels van welke tekst ook te weten of de auteur ervan man of vrouw is, de gevoeligheid van het reukorgaan voor stoffen waaraan het lichaam behoefte heeft, demonen bij een bevalling op Malakka, de vermeende schadelijke invloed van strontium in lichtgevende horloges, enzovoorts.

Vorm en inhoud gaan in de journalistiek hand-in-hand: zij zijn allebei van ongeveer even groot belang. De vorm bepaalt even zo vaak de inhoud (de diepgang, mate van reflectie en dergelijke), als de inhoud (bijvoorbeeld nieuwswaarde) de vorm (de plek in een krant of tijdschrift, de opmaak) bepaalt. Naast de inhoud, is derhalve aandacht voor de vorm relevant.

Presentatie van het materiaal

Ultrakort, ‘kaal’ bericht	37
Aangekleed, uitgebreider bericht	138
waarvan opiniërend	3

Opvallend is dat hij het nieuws zelden ‘kaal’ brengt, zeg in een regel of tien. Vinken kiest in driekwart van de gevallen voor een uitgebreider behandeling. Echt expliciet opiniërend is hij zelden. Dat heeft te maken met zijn toon: hij is nuchter, registrerend, beschrijvend.

Hij lijkt het finale oordeel graag aan de lezer over te willen laten, al gebruikt hij het wapen van de ironie soms om de lezer een duw in de rug te geven, zoals in de aflevering over het verjongingsmiddel 'H3' waarover de sensatiepers in die tijd veel schreef. Zijn slotaline:

Een Engels boulevardblad, de Daily Mail, heeft professor Anna Asian uitgenodigd om naar Engeland te komen om een lezing te houden over procaïnebehandeling van oude mensen. Zij maakte, zo citeert het Tijdschrift voor Geneeskunde, een heel gunstige persoonlijke indruk: zij had gevoel voor humor, charme en een grenzeloos therapeutisch optimisme. Van een gefundeerd klinisch rapport was echter geen sprake. Haar toehoorders vernamen echter een serie gemakkelijke medische anecdotes.⁹

Impliciet is hij in zijn onderwerpkeuze vaak wel opiniërend, vooral wanneer hij de gevestigde mening van kritische kanttekeningen voorziet, zoals bijvoorbeeld in het bericht 'Melk is niet goed voor elk'. Zijn nuchtere grondtoon lijkt alles te maken te hebben met de omgang met het bronnenmateriaal.

Bronnen

Wetenschappelijke publicaties	167
Eigen nieuwsgaring	4
Opinies/zienswijzen/debatten	4

Vrijwel alle berichten zijn gebaseerd op wetenschappelijke publicaties: onderzoek, overzichtsartikelen, commentaren en/of gevalbeschrijvingen. Slechts in enkele gevallen leest hij ergens iets en gaat hij zelf de feiten natrekken. In even zo weinig gevallen staat hij stil bij een debat dat zich afspeelt buiten de wetenschappelijke bladen.

In de archieven is relatief weinig correspondentie aangetroffen over de wetenschapsrubriek. Dit is louter een constatering, een kwalitatief oordeel over de lezersrespons kan het niet zijn. Wat zeker zal hebben meegespeeld, is het feit dat ingezonden brieven in die tijd minder gangbaar waren dan vandaag de dag (en vermoedelijk ook niet systematisch bewaard bleven), alsmede het gegeven dat Vinken slechts bij hoge uitzondering een opiniërend stuk publiceerde. Zoals zo vaak, is de uitzondering op de regel uiterst boeiend. Zo woedde een fiks debat naar aanleiding van een bijdrage van Vinken over marihuana. Ik wil dit debat wat nader betrachten. Dat moge vreemd lijken – immers, ik zei dat het hier een uitzondering betreft – maar de crux van dit debat (hoe verslavend zijn soft-drugs?) alsmede de gehanteerde argumenten en onderliggende normen en waarden, zijn voor de hedendaagse lezer nog 'invoelbaar'. Bovendien geeft de lengte van de argumentatie een goed inzicht in denk- en schrijfwijze van Vinken.

Het debat over hasj en marihuana

Aan het begin van de jaren zestig kwam een voordien vrij onbekende 'drug' op de markt: een henneproduct, bekend onder de namen marihuana en haschisch. Deze middelen werden geplaatst in de hoek van de verslavingsmiddelen. Ten onrechte, want marihuana is op zichzelf nauwelijks verslavend en heeft vrijwel geen schadelijke gevolgen. Vanuit Excerpta Medica werd dit wetenschappelijke inzicht naar de populaire pers gebracht. Pierre Vinken deed dat samen met Otto de Vaal. De Vaal was lector in de endocrinologie en,

⁹ Anoniem [P.J. Vinken], 'Verjongingsmiddel 'H3'', *Vrij Nederland*, 16 januari 1960.

evenals Vinken, redacteur van *Excerpta Medica*. Daar trok de hele medische wereldliteratuur aan hen voorbij. Maar ze waren beiden ook medisch medewerker van een opinieblad: De Vaal van de *Groene Amsterdammer*, Vinken van *Vrij Nederland*.

Conform onderlinge afspraak, verschenen hun publicaties in dezelfde week. In *De Groene Amsterdammer* van woensdag 15 maart 1961 stelde De Vaal de bij de Nederlandse justitie vigerende opvattingen over marihuana aan de kaak. Drie dagen later, op zaterdag 18 maart, verscheen het artikel van Vinken in *Vrij Nederland* onder de titel *Een en ander over marihuana*. Een lang betoog sloot hij af met een politiek standpunt:

Dit alles impliceert niet zonder meer dat de controle op de haschisch moet worden opgeheven. Het is vraag of de algemene verkrijgbaarheid van het middel niet een aantal (economische) slachtoffers zou maken dat veel groter is dan het aantal dat nu via de marihuana aan lager wal raakt. Men kan gemakkelijk een voorstelling oproepen van de vele mensenlevens die gered zouden zijn wanneer het gebruik van alcohol en tabak steeds verboden zou zijn geweest. Maar niemand weet welk ander genotmiddel wij in plaats daarvan zouden hebben gehad, met wie weet welke schadelijke nevenwerkingen. Wanneer men echter één universeel genotmiddel zou mogen kiezen uit de momenteel bekende, dan zou marihuana een goede kans maken, en alcohol een slechte.

Dat druiste in tegen de heersende opinie. Een arts meende dat het Vinken was die niet wist waar hij over sprak. E. Verbeek schreef naar *Vrij Nederland*: 'Waar heeft uw medische medewerker dit gelezen? Het is namelijk nog altijd de gangbare mening dat elk verslavingsmiddel schadelijk is, zowel voor het lichaam als voor de geest.' Verbeek noemde daarna een scala vakliteratuur. Vinken, dankzij alle actuele publicaties die de burelen van *Excerpta Medica* passeerden als geen ander op de hoogte van de laatste stand van de wetenschap, reageerde in hetzelfde nummer:

Niet alleen het psychiatrische handboek dat dr. Verbeek gebruikt, maar ook enkele andere die de laatste jaren verschenen, huldigen met betrekking tot de haschischverslaving nog steeds de opinies van twintig jaar geleden. Dit is te verklaren uit de zeldzaamheid van moderne en kritisch uitgevoerde onderzoekingen op dit gebied; de schrijver van een handboek kan daarom weinig anders doen dan de gevestigde meningen napraten.

Vinken weerlegde alles met modern onderzoek en sloot als volgt af:

Ik citeer een kleine alinea omdat dr. Verbeek er speciaal om vraagt: 'Despite popular belief, addiction does not seriously impair either mind or body, as do barbiturates and alcohol. There is no evidence of mental deterioration caused by drugs even after an addiction as long as fifty years. Although addicts neglect their bodies and as a result, may appear emaciated or have no teeth, they are a surprisingly healthy lot.'

Een half jaar later, op 7 oktober 1961, kwam Vinken in *Vrij Nederland* nog eens op de zaak terug en daarbij nam hij zowel de pers – en vooral de *NRC* – als de overheid op de korrel. Vinken citeert met instemming het rapport van een Engelse regeringscommissie:

Wij hebben geen aanwijzingen om aan te nemen dat het gebruik van marihuana een medisch probleem vormt. Zelfs wanneer de sociale gevolgen van het gebruik ervan reden zou geven tot bezorgd-

heid, die wij zouden delen met de autoriteiten die verantwoordelijk zijn voor de bestrijding van de handel in dit middel, bestaat er van ons standpunt uit gezien geen reden voor verdere administratieve maatregelen.

Het anglicisme 'administratieve' staat hier overigens voor 'bestuurlijke' of 'politieke.' Met volbloed ironie schrijft Vinken vervolgens:

De conclusie van een soortgelijke Amerikaanse commissie zou geen andere zijn, want deze opvatting vindt men eveneens in de artikelen van deskundige Amerikanen. Dat de Amerikaanse en de Nederlandse politiefunctionarissen andere opvattingen huldigen, bevestigt slechts het logge conservatisme dat een bijna internationaal kenmerk is van de justitie.

Antipathie jegens het domme optreden van de verantwoordelijken op het departement van Justitie, verenigde de Nederlandse intelligentsia. Kop van Jut was de Officier van Justitie, mr. W.K. baron van Dedem in een geruchtmakende zaak tegen een Tunesiër. Anno 1961 stortten de spraakmakende columnisten zich, in navolging van Vinken en De Vaal, eendrachtig op Van Dedem (onder andere de cynische Willem Frederik Hermans).

De artikelen van Vinken en De Vaal in twee veelgelezen weekbladen wisten al vroeg enige misverstanden ten aanzien van de verslavende werking van softdrugs recht te zetten. Daardoor hebben zij mogelijk een letterlijk 'fundamentele' rol gespeeld in de publieke en politieke meningsvorming ten aanzien van de softdrugs in Nederland.

Criteria en eigenschappen

Welke journalistieke criteria hanteert Vinken? Welke eigenschappen dicht hij idealiter de schrijver van een medische rubriek toe? Hij laat zich in zijn VN-rubriek hierover niet uit. Maar er is een andere bron. Vinken schreef in 1962 een 'Woord vooraf' bij het boek *Modern medisch advies* van dr. O.M. de Vaal (de eerder gememoreerde Otto de Vaal, zijn collega bij Excerpta Medica en medewerker van de *Groene Amsterdammer*), een medische encyclopedie/vraagbaak voor leken. Hierin schrijft hij onder meer:

Anders dan bij gangbare encyclopedieën wordt in dit boek een groot aantal onderwerpen behandeld op basis van een zeer persoonlijke, zij het niet willekeurige, keuze. Vooral de zogenaamde controversiële onderwerpen krijgen aandacht. Onbevangen wordt afgerekend met bijgeloof en vooroordeel, waaronder die welke menige arts uit gemakzucht nog handhaaft of ongecorrigeerd laat, de term 'kou' bijvoorbeeld, die de patiënt een bevredigende verklaring blijkt te bieden, of begrippen als 'tocht' en 'zeelucht', die medisch geen enkele betekenis hebben.

De inhoud van het boek mag niet alleen op de hoogte van onze tijd worden genoemd, maar is hier en daar die tijd ver vooruit. Zelfs in de drukproeven heb ik nog nieuwe feiten en meningen als aanvulling zien toevoegen. Het is daarom niet eens vanzelfsprekend, de inhoud ervan over de gehele lijn genomen bij medici bekend te onderstellen.

Voor wie graag zelfstandig wil denken, en de gestoorde functies van het menselijk lichaam en de geest wil trachten te begrijpen, is Dr. De Vaal een boeiende leraar. Hij maakt graag gebruik van ironie en paradox, maar doet nergens de werkelijkheid geweld aan, omdat alles wat hij schrijft, gebaseerd is op degelijk wetenschappelijk onderzoek.

Zo kan men hem gerust geloven, wanneer hij zegt, dat er tegen het gebruik van een speen geen medische bezwaren bestaan, dat men zonder gevaar kan gaan zwemmen na het eten, dat lucifers niet

giftig zijn, dat melk niet goed is voor elk, dat borstvoeding niet per se beter is dan de fles, en dat moedermelkcentrales overbodig zijn.

Maar het zijn niet alleen de talloze correcties op algemeen verbreide medische en sociaalmedische misvattingen, die het boek zo belangrijk maken; het zijn ook de vele informatie die het verschaft over de medische aspecten van algemeen bekende verschijnselen en praktijken in en rondom het dagelijks leven.

Als enkele willekeurige voorbeelden uit vele wil ik hier noemen: het gevaar van boksen en andere sporten, de betekenis van luchtverontreiniging en de nutteloosheid van ozonapparaten, het gevaar van contact tussen mens en dier, de betekenis van de spijsvertering en de verschillende voedingsgewoonten zoals het eten van rauwkost en dergelijke, de functies van verschillende orgaanstelsels en de afwijkingen daarvan, de algemene en seksuele hygiëne, de problemen van middelengebruik en misbruik, van vergiftigingen en eigenlijk alles wat op de praktische en preventieve geneeskunde van heden betrekking heeft.¹⁰

Hoewel een medische rubriek iets anders is dan een medische leken-encyclopedie, hebben de auteurs van dit soort teksten enkele zaken gemeen. Vinken lijkt in dit voorwoord wat betreft medische publiekscommunicatie een lans te breken voor de volgende eigenschappen en criteria:

- het spectrum aan onderwerpen moet breed zijn;
- de onderwerpskeuze is persoonlijk maar niet willekeurig;
- de informatie is up to date;
- onbevangenheid siert de journalist;
- hij wenst af te rekenen met bijgeloof en vooroordeel (ook bij artsen), alsmede medische misvattingen te corrigeren;
- de journalist is, onder andere, een leraar;
- hij wil zijn lezers opvoeden in zelfstandig denken;
- hij verschaft de lezer inzicht in de (veelheid van) medische aspecten in het gewone dagelijkse leven.

Decennia later, in 1995, blijken Vinkens opvattingen over misvattingen en bijgeloof onveranderd. Bij het afscheid als bestuursvoorzitter van Reed Elsevier spreekt hij met Martin van Amerongen die een – niet in de boekhandel verkrijgbare – korte monografie aan hem wijdt. Hieruit de volgende passage:

De meeste vormen van misvattingen en bijgeloof, zegt Vinken thans, 'komen voort uit de verwisseling van oorzaak en gevolg. Als je ziek bent voel je je rot en ga je in bed liggen. Daarna word je beter. In werkelijk bestaat tussen bedrust en beter worden geen causaal verband. Mensen met lage rugpijn gaan in bed liggen, daarom schrijven de artsen in die gevallen bedrust voor, en als ze het goed met de patiënt voor hebben, ook nog behandeling door de fysiotherapeut. In werkelijkheid helpt dat allemaal niet en kun je met rugpijn even goed gewoon door blijven lopen. Driekwart van alles wat er door het volk over ziekte en gezondheid wordt beweerd is flauwekul. *Kleed je warm aan, anders word je verkouden...*¹¹

Terugblikkend

De berichten van Vinken in *Vrij Nederland* voldoen aan de reeks criteria die hij een ander – en daarmee dus ook zichzelf – oplegt. Hij is alleen wat terughoudend in het ontmaskeren van bijgeloof en vooroordeel (feitelijk komt dat vooral tot stand via de onderwerpskeuze). Medische misvattingen kunnen rekenen op gefronste wenkbrauwen bij de auteur, tot een

¹⁰ P.J. Vinken, 'Woord vooraf' in: O.M. de Vaal, *Modern medisch advies* (Amsterdam 1962) 5.

¹¹ M. van Amerongen, *PJV* (Amsterdam 1995) 31.

fel *j'accuse* komt hij uiterst zelden. Zijn lijst criteria oogt modern: slechts het woord *scep-sis* valt niet (al is die houding wel degelijk een grondslag voor de meeste criteria). Sterker: een dergelijk overzichtelijke lijst criteria is in de journalistieke vakliteratuur niet te vinden, zelfs niet in het handboek van Piet Hagen.¹²

Op basis van de analyse van zijn artikelenreeks valt nog meer te zeggen over zijn rol en rolopvattingen. Vinken baseert zijn berichten in de meeste gevallen op gegevens uit wetenschappelijke bladen (variërend van *Nature*, via het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* tot het *Tijdschrift voor Taalkunde*). Hij legt een voorkeur aan de dag voor medische en op zijn minst medisch-gerelateerde onderwerpen. Gelet op zijn achtergrond (medicus) en beroepsuitoefening (*Excerpta Medica* vormt het centrum van alle medisch-wetenschappelijke informatie) ligt die keuze voor de hand. Dat hij daarbij – vooral bij medisch-specialistische onderwerpen zoals beenmergtransplantatie en de gevaren van pepillen – jargon niet altijd vermijdt, valt vanuit journalistiek oogpunt te betreuren.

De keuze voor gepubliceerd wetenschappelijk onderzoek is naar mijn mening de hartslag van zijn wetenschapsrubriek in *Vrij Nederland*. Want het is de *wetenschapper* Vinken die de *schrijver* Vinken bijkans dwingt tot een nuchtere toon, als zou wetenschapsjournalistiek samenvallen met het schrijven van een wetenschappelijke samenvatting. Maar die tekstvormen vallen niet samen, al zijn ze – zeker in deze rubriek – nauw met elkaar verbonden. De journalist Vinken onderscheidt zich van een samenvattingen-schrijver in de keuze van zijn materiaal en de ordening hiervan. Hierdoor is hij impliciet opiniërend, terwijl hij zelden expliciet opiniërend is. Hij lijkt het finale oordeel aan de lezer te willen overlaten, hoewel hij via zijn somtijds ironische stijl dezelfde lezer graag een duwtje in de gewenste richting geeft. Die ironie is echter altijd mild, nooit hard. Hierdoor ontsnapt hij aan een mogelijk belerend (en hautain) neveneffect van ironie.

Ook op een ander vlak is de keuze voor gepubliceerd wetenschappelijk materiaal als basis essentieel. Zoals vrijwel iedere wetenschapsjournalist heeft Vinken een kien oog voor het bizarre bericht en de anecdote. Vinken toont gevoel voor het pathos (want dat is het!) van de anecdotiek die hij – met *tongue in cheek* humor – selecteert. Echter, omdat hij steeds duidelijk maakt dat hij zich baseert op gegevens uit serieuze wetenschappelijke periodieken, voorkomt hij dat zijn anecdotische berichten lezen als specimina uit een rariteitenkabinet. Grijnzend-verontschuldigend lijkt hij te zeggen: 'ja, beste mensen, dit is ook wetenschap....' met als stilzwijgende toevoeging '.... althans, zo wordt het gepresenteerd.'

Het is inzichtelijk om een aflevering in extenso te presenteren:

PSYCHOLOGIE

CALL GIRL

In *Psychoanalysis* verscheen onlangs een uitvoerige studie over de sociale achtergronden van de call girl (een voornamelijk in Amerika voorkomend soort prostituées die men per telefoon kan ontbieden) door een psychiater die in de gelegenheid was twintig van deze meisjes uitvoerig te ondervragen. Uit zijn verslag blijkt hoe reëel het conventionele, min of meer sentimentele verhaal van de prostituée met de-ongelukkige jeugd eigenlijk is.

¹² P. Hagen, *Wetenschap in het nieuws – Journalistiek schrijven over natuur en techniek, medisch onderzoek en milieu* (Groningen 1991).

De gezinnen waaruit deze twintig meisjes kwamen leken veel op elkaar; ze waren er niet gelukkig geweest, en de huwelijken van hun ouders waren zonder uitzondering slecht. Velen van de ouders waren gescheiden, zes van de moeders leefden met een minnaar. In de gezinnen ontbrak elke belangstelling en toewijding voor de kinderen, die daardoor niet leerden om emotionele banden te leggen en bepaalde normen uit de omgeving te absorberen. Doordat de ouders elke affectieve toenadering van hun kinderen afwezen kregen deze al vroeg gevoelens van minderwaardigheid. De meisjes hadden al op betrekkelijk jonge leeftijd ontdekt dat seksualiteit tot op zekere hoogte verhandeld kon worden voor affectie, en dat zij door het aanbieden van seksuele bevrediging aan hun gevoel van eenzaamheid en minderwaardigheid konden ontsnappen.

Alle meisjes leden voortdurend aan een of andere vorm van angst: een sterk sociaal onbehagen, vrees voor krankzinnigheid, voor lichamelijke ontredding of aan sterke gevoelens van eenzaamheid. Zij waren allen verslaafd aan alcohol, marihuana of andere narcotica. Het beeld dat zij van de eigen persoonlijkheid hadden was vaag, omdat een object voor identificatie in hun jeugd had ontbroken. Zij hadden zich dan ook nooit met hun vrouwelijke rol kunnen verzoenen. Vijftien meisjes hadden homoseksuele relaties, maar ook hierin hadden zij geen voorkeur voor de mannelijke of de vrouwelijke rol. Sommigen droegen geld af aan een vriendin. Zij hadden allen moeite met het onderhouden van normale tussenmenselijke contacten, zij wezen de sociale normen van de omgeving af, maar probeerden tegelijkertijd onbewust hardnekkig om zich eraan te conformeren. Geen van de meisjes had een uitgesproken persoonlijke interesse of een bepaald doel in het leven, en zij hadden allen opvallend weinig gevoel voor de werkelijkheid. Hun psychologische verdedigingsmechanisme bestond hoofdzakelijk uit projectie; zij redeneerden dat ten slotte alle vrouwen precies hetzelfde deden als zij zelf. Prostitutie zagen zij als een gewone zakelijke aangelegenheid.

Meer dan de helft van de meisjes was seksueel frigide, meer dan driekwart van hen had een of meermalen een zelfmoordpoging ondernomen. Geen van de meisjes gaf een economische reden op als oorzaak voor haar prostitutie. Velen hadden de gelegenheid gehad te trouwen of samen te wonen met een betrekkelijk rijke man, maar zij hadden een dergelijk leven te eentonig gevonden. De psychoanalytische conclusie van het onderzoek was dat prostitutie meestal een poging vormt om onbewuste incestfantasieën uit te leven, of dat het veroorzaakt kan worden door een onbewuste angst voor de eigen homoseksualiteit.¹³

Wetenschapsjournalistiek in perspectief

Sinds wetenschap en schrift zijn uitgevonden, is natuurlijk geschreven over wetenschap. Maar wanneer begon heuse wetenschapsjournalistiek? Voor sommigen vormen de populair-wetenschappelijk boeken uit de negentiende eeuw het startsein. Journalisten-onderzoekers – zoals Piet Hagen¹⁴ en Jaap Willems¹⁵ – hanteren een ander criterium, op zoek naar een ‘vast’ beginpunt. Voor hen markeert de benoeming van Piet Heil tot fulltime wetenschapsredacteur van *Het Vrije Volk* het begin van wetenschapsjournalistiek in Nederland. Heil (opgeleid als notaris...) ontving zijn benoeming in 1959 en hij publiceer-

¹³ Anoniem [P.J. Vinken], ‘Call girl’, *Vrij Nederland*, 14 maart 1959.

¹⁴ Hagen (n. 12), *Wetenschap in het nieuws*, 16.

¹⁵ J. Willems, ‘Wetenschap is in vijftig jaar gewoon geworden’, *Het Parool*, 23-12-1989.

de de eerste aflevering van zijn rubriek 'Wetenswaard' in juni 1959.¹⁶ Binnen enkele maanden volgde een ware benoemingshaussie: Caspar Schuurring (*Brabant Pers*), Lex Huegenot van der Linden (*De Telegraaf*), Arie Kool (*NRC*) en Sietze Leeftang (*Algemeen Handelsblad*). Zij vormden de eerste generatie wetenschapsjournalisten in Nederland.

In deze 'beginjaren' – vanaf 1959 dus – hing de onderwerpskeuze af van het criterium 'veelbelovend' en de vraag 'is er sprake van een nieuwe ontwikkeling?' Van meet af aan behoorden medische onderwerpen tot het domein van de wetenschapsjournalist. Maar steeds ging het daarbij om artikelen (of radio- of tv-uitzendingen) die de vruchten waren van ingewijden: huisartsen en medisch specialisten. 'De dokter legt uit', zo is de bedoeling van die rubrieken het best samen te vatten. Volgens het boekje *Medische ethiek en gedragsleer* uit 1959 van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst moesten artsen wanneer ze in de 'lekenpers' publiceerden of optraden zoveel mogelijk casuïstiek vermijden, moesten ze geen persoonlijke meningen maar bij voorkeur de in geneeskundige kringen heersende opvattingen verkondigen, en was het ongewenst dat een arts 'een beeltenis van zichzelf bij zijn publicatie liet plaatsen'. Allemaal richtlijnen die haaks stonden op wat destijds in de journalistiek gebruikelijk mocht heten.¹⁷

De ruimtevaart was beslissend in het aanzwengelen van het fenomeen wetenschapsjournalistiek: de reis om de aarde van de Spoetnik (1957) en de landing op de maan (1969). In het kielzog van de aanzwellende belangstelling veranderde ook de optiek. Niet langer was het adagium 'hoe leg ik iets uit?' maar steeds vaker werd wetenschappelijk nieuws ingeschat op economische waarde en geplaatst binnen maatschappelijke context. Het aandeel wetenschap binnen de krant – zo bleek uit steekproeven – was drie procent in 1967¹⁸, twee procent in 1977¹⁹ en vijf procent in 1990 wat betreft *De Volkskrant* en *NRC Handelsblad*, respectievelijk 2,5 procent in 1990 wat betreft *De Telegraaf* en regionale kranten.²⁰ Deze cijfers dient men met uiterste omzichtigheid te behandelen: de onderzoekspopulaties en de meetmethoden verschilden sterk. Een harder feit tot slot: de eerste wetenschapskaternen in dagbladen verschenen in 1981 (*De Volkskrant*) en 1982 (*NRC Handelsblad*).²¹

Plaatsbepaling van rubriek en auteur

Geschiedenis bergt veel op in een plooi van de tijd. In journalistieke handboeken en naslagwerken ontbreekt de rubriek in *Vrij Nederland* en ontbreekt de naam van Pierre Vinken. Vanwege het anonieme karakter van het auteurschap is het laatste uiteraard minder bevreemdend dan de eerste constatering. Ook in de diverse historische werken over de geschiedenis van *Vrij Nederland* komt de naam Vinken niet voor, noch in de dissertatie *Wetenschapsjournalistiek van Jaap Willems*.²² Pioniers als Piet Heil en Caspar Schuring

16 P. Hagen e.a., *Journalistiek dat is van alles – Opstellen ter gelegenheid van het afscheid van Piet Heil als docent van de School voor de Journalistiek* (Utrecht 1985) 33.

17 E. Pronk, H. Maassen, 'Van schoothond tot blindengeleidehond – Wat is medische journalistiek?' in: F.J. Meijman, F. Meulenberg ed., *Medische publiekscommunicatie – een panorama* (Houten 2002) 153-162.

18 R. Foppema, 'Wetenschap in de dagbladpers', *Chemisch Weekblad* 41 (1968) 13-15.

19 R. Vonk, 'De wetenschap in dagbladen: een momentopname', *Massacommunicatie* 8 (1980) 25-39.

20 L. Hanssen, J. Willems, 'Wetenschap in het Nederlandse dagblad, een vergelijking tussen de wetenschapspagina en de rest van de krant', *Massacommunicatie* 4 (1992) 301-312.

21 L. Dalderup, 'Wetenschapsvoorlichting en wetenschapsbeleid in Nederland 1950-2000', *Gewina* 23 (2000) 165-192.

22 J.T.J.M. Willems, *Wetenschapsjournalistiek – Klachten en Communicatiebarrières* (Nijmegen 1976).

kunnen zich, desgevraagd, de rubriek in *Vrij Nederland* niet herinneren, noch kunnen zij een voorbeeld geven van een eerdere 'wetenschapsrubriek' in dagblad of opinie-weekblad. De wetenschapsrubriek in *Vrij Nederland* viel samen met de institutionalisering van het 'vak' wetenschapsjournalist, eind jaren vijftig van de vorige eeuw. Anno 2002 zijn beroepen als journalist, wetenschapsjournalist, medisch journalist en wetenschapsvoorlichter – meer of minder – duidelijk onderscheiden. Men mag echter niet vergeten dat men decenia geleden onder wetenschapsjournalist iedereen mocht verstaan die op min of meer vaste basis, al dan niet regelmatig stukken schreef over wetenschap: de stukken van toen kunnen niet voldoen aan de wetenschappelijke noch aan de journalistieke eisen van nu. Mede op grond daarvan meen ik dat er sterke argumenten zijn om Vinken te rekenen tot de pioniers van de wetenschapsjournalistiek in Nederland: zijn artikelen strekken zich uit over enkele jaren, zij zijn geschreven door één hand, zij verwijzen altijd correct naar de bron, zij getuigen van een – soms wat verholten – visie op wetenschap en zij vertonen, ook bij toetsing achteraf, een verrassende consistentie. Inhoudelijk leverde hij – net als zijn collegae – vaak korte, afgeronde stukjes. In de regel schreef hij echter uitgebreider berichten waarbij in een enkel geval, zoals het debat over genotmiddelen liet zien, een thematische lijn ontstond tussen opeenvolgende stukken met een eigen visie. Een stellingname die wellicht ook een maatschappelijk echo heeft opgeleverd.

Mogelijk is Vinken zelfs de 'eerste' wetenschappelijke rubriekschrijver in dag- of opinieweekblad – even afgezien van het relatieve belang van een dergelijk palmares – omdat zijn rubriek verscheen op een vaste plek en onder een vaste rubrieksnaam. In welke mate dit, naast Vinken en Heil, wellicht ook gold voor andere journalisten-pioniers, heb ik overigens niet uitbundig nagetrokken.

SUMMARY

P.J. Vinken's science column in the weekly Vrij Nederland: 1959-1963

Pierre Vinken (1927) began his professional career as a consultant neurosurgeon and ended it as chairman of the Reed Elsevier publishing company. Only a few insiders have ever known, however, that, in his younger days, he was an anonymous contributor to *Vrij Nederland*, at the time one of the two most widely read weekly newspapers in the Netherlands.

During the period 1959-1963, the paper published a total of 175 of his articles. Though dealing with a wide range of subjects, ranging from linguistics to iconology, the majority of them were devoted to aspects of medical science. In retrospect, he was remarkably modern in the focus he brought to bear: spread the net wide in the choice of subject; rely strictly on tested research; seek always to keep an open mind; think logically; and attack prejudice and superstition. Vinken's name does not feature in any work on Dutch journalism. However, bearing in mind the fact that he made his debut in the field as long ago as 14 May 1959, he must rightly be considered to be one of the pioneers of scientific journalism in the Netherlands.